

HAYA VAN SOMEREN

De geïnspireerde liberale aanvoester

F. Korthals Altes

De naam van Haya van Someren is onverbrekkelijk verbonden met de periode van groei en bloei van het Nederlandse liberalisme sedert het eind van de jaren vijftig. Als lid van de Tweede Kamer, als voorzitter van de vvd en als voorzitter tenslotte van de vvd-fractie in de Eerste Kamer heeft zij tot haar overlijden een zeer vooraanstaande rol gespeeld, zowel bij de verbreding van het liberalisme als politieke stroming als bij de verbreding van het electoraat waarop de vvd ging steunen. Zonder het aandeel van Toxopeus, Wiegel en anderen in de bloei die het politieke liberalisme in de jaren zestig en zeventig kenmerkte, ook maar enigszins te onderschatten, kan worden vastgesteld dat het optreden van Haya van Someren op essentiële ogenblikken van beslissende betekenis is geweest voor de voorspoedige ontwikkeling van de vvd als liberale volkspartij. Bijvoorbeeld bij het weer ophalen van de neergaande lijn voor de verkiezingen van 1963, maar vooral bij het inspireren van het partijkader dat die de grote electorale winsten sedert 1973 in het partijverband kon opnemen. Zij liet zich daarbij leiden door een geïnspireerd idealisme, dat zij met aangeboren charisma op anderen overbracht. Haar geïnspireerd idealisme ging gepaard met een pragmatische aanpak en een zeer gedisciplineerde en zorgvuldige voorbereiding van door haar te leiden vergaderingen en te vervullen spreekbeurten. Daarbij had zij een fijne neus voor het trekken van publiciteit – het onontbeerlijke communicatiemiddel van de politicus met de kiezers – waaraan haar verbondenheid met en kennis van de journalistiek zeker zal hebben bijgedragen. Haar intens beleden liberale overtuiging wortelde ongetwijfeld in haar vrijheidsdrang – gebed in zelfdiscipline – die tevens voedingsbodem zal zijn geweest van de liefde voor het vrije woord in geschreven pers en omroepmedia.

Haya Victoria Downer¹ werd op 5 juli 1926 te Amsterdam geboren en bezocht van 1938 tot 1946 het Barlaeus-Gymnasium, waar zij achtereenvolgens de B- en de A-opleiding voltooide. Uit die tijd zijn van haar bekend haar voorliefde voor het vak Nederlands en haar toneeltalent, die zich kon uiten in de door de leerlingenvereniging Suum Cuique (Ieder het zijne) ten tonele gebrachte drama's, zoals Euripides' Bacchanten in 1943 en in 1946 de Heks

van Haarlem van Frederik van Eeden. Bij het lustrum in 1947 excelleerde zij als oud-leerling in de titelrol in Medea van Euripides, opgevoerd in de Stadschouwburg.

Na het gymnasium studeerde zij enige tijd geschiedenis en wijsbegeerte aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam, thans Universiteit van Amsterdam genaamd. Haar hart trok echter spoedig naar de journalistiek. In 1953 werd zij verbonden aan het dagblad De Telegraaf. Zij wijdde zich aanvankelijk aan kunst en cultuur, waarbij vooral ballet, in ons land toen nog een jonge kunstuiting die heden ten dage op topniveau ligt. Enkele jaren later werd zij politiek verslaggeefster. Zij schreef portretten van politieke voor mannen, waarbij zij hun persoonlijkheid vaak raak wist te typeren. Zij was parlementair redacteur toen zij op 20 maart 1959 haar intrrede deed in de Tweede Kamer, intussen voor haar bekend terrein. Zij verliet toen de journalistiek, maar deze bleef altijd haar liefde houden. Met groot enthousiasme kon zij vertellen over de spanning van het vak, wanneer het allerlaatste nieuws op het allerlaatste moment 'aan het steen' nog persklaar werd gemaakt. Of over haar leerschool bij hoofdredacteur Stokvis. Later zou haar journalistieke kennis de partij te stade komen bij de hervorming van het partijorgaan Vrijheid en Democratie - in Amsterdam, haar geboortestad verschijnend onder de naam De Vrije Amsterdammer - van een veertiendaags blad in weekendformaat in een magazine. Het sierde haar dat zij haar Telegraaf-verleden nimmer verloochende, ook niet in een tijd dat een deel van de spraakmakende gemeente binnen de vvd de neus ophaalde bij het horen van de naam van deze krant.

In de jaren direct na de oorlog ontwikkelde zij ook haar politieke belangstelling. Zij was aanwezig in Bellevue te Amsterdam op 24 januari 1948, toen daar de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie ontstond door het samengaan van de in 1946 opgerichte Partij van de Vrijheid, geleid door Mr. D.U. Stikker, met de groep-Oud, een aantal voormalige vrijzinnig-democraten, deels uitgetreden uit de Partij van de Arbeid, deels partijloos geworden toen de Vrijzinnig-Democratische Bond in 1946 in de Partij van de Arbeid opging, maar zij hun partij daarin niet konden volgen².

De positie van de liberalen van de signatuur van Haya van Someren, haar echtgenoot Jan van Someren, Henk Vonhoff en anderen in de afdeling Amsterdam, was een bijzondere. De meest actieve liberalen in Amsterdam waren nauw verwant met dat deel van bedrijfsleven en scheepvaart, dat economisch sterk verbonden was met Nederlands-Indië. Het dekolonisatieproces dat in de naoorlogse jaren intrad, vond zijn sterkste bestrijders in Amsterdam en in de Amsterdamse vvd, en vond - paradoxaal genoeg - minder, te weten, geen enkel gehoor bij de uit het Amsterdamse bedrijfsleven afkomstige liberale minister van Buitenlandse Zaken, Stikker,

dan bij de meerderheid van de partij, door Oud geleid in de dubbele hoedanigheid van voorzitter van de partij en voorzitter van de Tweede Kamerfractie³. De afdeling Amsterdam was een buitenbeentje in de partij, waarbij de eigen lijn werd geaccentueerd door het feit dat deze afdeling haar organisatorische onafhankelijkheid kracht bijzette door zelfstandig vereniging met rechtspersoonlijkheid te zijn, terwijl de partij nog vereniging zonder rechtspersoonlijkheid was. Buitenbeentje ook, omdat enige starheid de leiding van de afdeling niet kon worden ontzegd. Het leidde ook tot een klimaat, waarin het voor mensen als Haya van Someren, haar echtgenoot en anderen, waaronder Henk Vonhoff, niet eenvoudig was werkelijk stem in het kapittel te krijgen, hoewel hun activiteiten, in het bijzonder voor verkiezingscampagnes, tomeloos waren en zeker erkenning verdienden. Niet eenvoudig betekende voor Haya van Someren echter niet onmogelijk. Zij maakte in die jaren deel uit van de bestuursraad van de afdeling Amsterdam.

Van Haya van Someren wordt in den lande pas bij de kandidaatstelling voor de Kamerverkiezingen van 12 maart 1959 vernomen. Het is de groep 'angry young men' in Amsterdam gelukt Haya ter gelegenheid van de kandidaatstelling zodanig te pousseren, dat zij op een plaats op de lijst komt die verkiesbaar blijkt te zijn. De vvd is dan al sedert 1952 onafgebroken oppositiepartij. Trouwens, ook in de jaren daarvoor, met Stikker als minister van Buitenlandse Zaken, was de invloed van de vvd op het regeringsbeleid niet van dien aard dat de liberalen zich met dat beleid vereenzelvigden.

In 1958 begint de kentering. Zeer gunstige uitslagen bij de Staten- en raadsverkiezingen geven de liberale burger weer moed. Op 11 december 1958 barst de bom, als een onaanvaardbaar verklaard amendement betreffende de werkingsduur van een wetsontwerp tot verlenging van de tijdelijke verhoging van enige directe belastingen wordt aangenomen. Er was reeds enige tijd sprake van conflicten binnen de links-confessionele coalitie. In feite ging het om de druppel die de emmer deed overlopen.

Kabinetscrisis, Kamerontbinding en tussentijdse verkiezingen. In tijd uitgedrukt: Kabinetscrisis op 11 december 1958, Kamerontbinding op 23 december 1958 en kandidaatstelling reeds op 28 januari 1959. Voor de vvd houdt dit in dat binnen de kortst mogelijke termijn de kandidaatstelling in een buitengewone algemene vergadering moet plaatsvinden en de verkiezingscampagne moet worden voorbereid. Die buitengewone algemene vergadering vindt reeds op 10 januari 1959 plaats; er moet tenslotte ook de tijd zijn voor het verzenden van de kandidatenlijsten aan de kamercentrales, het verzamelen van de vereiste handtekeningen en – toen nog – het storten van waarborgsommen!

In de buitengewone algemene vergadering die op 10 januari 1959 in Hilver-

sum wordt gehouden, wordt Haya van Someren op de combinatie van lijsten der kieskringen Amsterdam, Haarlem en Den Helder op de zestiende plaats gekandideerd. De verkiezingscampagne gaat van start. Blijkens de sprekerslijsten in Vrijheid en Democratie houdt Haya van Someren haar eerste spreekebeurt in die campagne op 25 februari in Amsterdam en een volgende op 4 maart in Loenen. Een bescheiden begin van een schier eindeloze reeks, in alle grote zalen en in alle uithoeken van het land, tussen 25 februari 1959 en 25 april 1980, tijdens de 33ste jaarlijkse algemene vergadering in Groningen. De verkiezingsdag is 12 maart 1959. Het aantal stemmen, zeker vergeleken met de verkiezingen met voorkeurstemmen in later jaren, is nog bescheiden: 419 in Amsterdam, 20 in Den Helder en 101 in de kieskring Haarlem.

Voor de vvd brengt deze verkiezing de langverbeide overwinning. Negentien zetels. Een recordpercentage van 12,21 procent, hoewel in de drie grote steden het hoogtepunt van 1958 niet helemaal wordt geëvenaard⁴. In de Kamer blijkt aanvankelijk een zeer bescheiden rol voor Haya van Someren - 32 jaar oud - te zijn weggelegd. Een vol lidmaatschap van een Vaste Kamercommissie zit er nog niet in. Wèl mag zij als plaatsvervangend lid optreden in de Vaste Commissies voor Onderwijs en Wetenschappen, voor Sociale Zaken en Volksgezondheid en voor Maatschappelijk Werk.

De kabinetsformatie schept echter ruimte voor jonge Kamerleden. De inzet van Oud tijdens de campagne, dat er een kabinet zonder socialisten dient te komen, heeft aangeslagen en leidt op 19 mei 1959 tot het kabinet-De Quay, waarin de vvd met drie volwaardige zetels - Binnenlandse Zaken, Defensie en Verkeer en Waterstaat - een duidelijk eigen inbreng heeft in een overigens confessioneel kabinet met 6 KVP-ers, 2 ARP-ers en 2 leden van de CHU. Korthals wordt vice-minister-president. Op 16 juni 1959 heeft de opneming van Toxopeus in het kabinet tot gevolg dat Haya van Someren zijn plaats inneemt in de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen. Van hieruit zal zij haar positie als Kamerlid bevestigen, want haar naam is onverbrekkelijk verbonden met onderwijs- en omroepolitiek. Haar verwantschap met de journalistiek komt tot uiting in haar benoeming, in plaats van Korthals, in de bijzondere Kamercommissie voor de Wet op de journalistieke verantwoordelijkheid - een wet die, terecht, en mede door Haya's toedoen nimmer tot stand kwam.

Voor zover ik in Vrijheid en Democratie en in de Handelingen kon nagaan, houdt Haya van Someren haar maidenspeech in de avondvergadering van 14 oktober 1959 over de wijziging van enige onderwijswetten in verband met de financiële gelijkheid van rijks-, gemeentelijk-, en bijzonder voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Aan wie nog eens kennis neemt van de debatten uit die tijd en van de houding van andere fracties jegens de vvd, valt het op dat de liberalen in die tijd met stekeligheden over hun vermeende

behoudendheid en belangenbehartiging van 'het kapitaal' worden bestoekt. Daarin heeft Oud, ondanks zijn onverdacht democratische overtuiging en ondanks het ontbreken van welke band dan ook met het bedrijfsleven, nooit verandering kunnen brengen. De verandering kwam later, in de jaren zestig en zeventig. Eén der genen die aan de betere en juistere beeldvorming van de vvd krachtig hebben bijgedragen, was Haya van Someren. Ik zeg het wederom zonder anderen, wier namen al eerder zijn genoemd, tekort te willen doen.

De mammoetwet werd ontwikkeld. Liberalen, Haya van Someren voorop, zien gevaren dreigen: de grootschaligheid, de kans op nivellering, de positie van het gymnasium, kortom, de dreigende aantasting van de kwaliteit van ons onderwijs. De kwaliteit van ons onderwijs, daar ging het haar bovenal om. Als jong Kamerlid reist zij stad en land af, sprekend over onderwijs. Zij blijkt een boeiend spreekster, zij enthousiasmeert, de zalen worden voller.

Zoals niet ongebruikelijk, oogst het optreden van het kabinet niet alleen lof. De pvda is voor het eerst sinds 1945 van het regeringstoneel verdwenen, maar de langverbeide wijzigingen van het beleid komen velen niet snel genoeg. De Provinciale Statenverkiezingen op 28 maart 1962 brengen de vvd verlies; het percentage daalt tot 10,03. In mei zal de kandidaatstelling voor de Kamerverkiezingen van 1963 al weer beginnen met het opstellen van de groslijst. Het partijkader wordt ongerust.

Een uit oogpunt van de geschiedenis van de vvd uitermate boeiende periode van intern overleg en reorganisatie breekt aan, maar de beschrijving daarvan gaat het kader van dit levensbericht te buiten. Volstaan zij met de vaststelling dat ondanks de onrust bij de kandidaatstelling voor de Tweede Kamer, verband houdende met het verwachte zetelverlies, een plaats bij de eerste tien kandidaten voor Haya van Someren bij voorbaat vaststaat.

De voortgezette regeringsdeelneming van de vvd in het op 24 juli 1963 tot stand gekomen kabinet-Marijnen wijst op toch minder slechte verkiezingen dan in het voorjaar van 1962 werd gevreesd⁵. De vvd maakte inderdaad kort voor de verkiezingen een periode van krachtig herstel door. Belangrijk hoogtepunt was daarbij het debat in de Tweede Kamer over de nota over reclame-televisie. Het kabinet-De Quay had daarover bij monde van de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Mr. Y. Scholten, ideeën ontwikkeld die de vvd zeer aanspraken, maar die bij de confessionele en socialistische Kamerleden - waaronder in die tijd ook omroepbestuurders - in slechte aarde vielen. Het REM-eiland voor de kust was toen een baken in zee. In het debat, dat zeer veel aandacht trok, ook in het toen nog betrekkelijk jonge medium televisie, toonde Haya van Someren zich een gevat debater met grote overtuigingskracht. Het debat leidde tot een principiële staatkundige

gedachtenwisseling over de betekenis van de nota als beleidsstuk en naar goed gebruik uit die tijd, wierp fractievoorzitter Oud zich in de strijd. Het was bepaald spectaculair het duo Oud-Van Someren – oud en jong – bezig te zien. Het zelfvertrouwen van het vvd-kader, onmisbaar voor een geslaagde verkiezingscampagne, steeg. De campagne kreeg een bijzonder cachet door het gezamenlijk optreden van de eminence grise Oud met de nieuwe lijstaanvoerder Toxopeus, wiens inzicht op de liberale politiek en wijze van spreken in hoge mate verfrissend waren.

In de jaren van het kabinet-Marijnen bleven het onderwijs en de mammoetwet, radio en televisie de onderwerpen waarmee Haya van Someren de partij bleef boeien. Witteveen, in het voorjaar van 1963 tot ondervoorzitter van de partij benoemd met de bedoeling dat hij op 9 november 1963 Oud als partijvoorzitter zou opvolgen, was intussen Minister van Financiën geworden. Voor de vervulling van het partijvoorzitterschap had het aftredend hoofdbestuur, Ir. K. van der Pols bereid kunnen vinden.

In het land stegen de bekendheid en de waardering voor het Tweede Kamerlid Haya van Someren, wier inzicht in onderwijsaangelegenheden steeds brede bekendheid kreeg. Het kabinet-Marijnen was geen lang leven beschoren. Het viel over een omroepgeschil. De kvp-er Baaten had met een motie het Kabinet op scherp gezet door voor een bepaalde datum een standpunt te verlangen, een standpunt waarover alleen maar overeenstemming mogelijk zou zijn indien de vvd zich de mindere zou tonen. Dat werd te veel gevonden, vooral nu het om een principieel liberale zaak ging – de ware openheid van ons omroepbestel – die tijdens de verkiezingscampagne van 1963 een voorname rol had gespeeld. Het kabinet moest zijn ontslag aanbieden, omdat het niet tot overeenstemming kon komen over het te voeren omroepbeleid. Daags na het uitbreken van de crisis vergaderde de partijraad in overwinningsoes: de liberale beginselen hadden stand gehouden. Toen zeven weken later het land – zonder verkiezingen – geregeerd ging worden door het ‘kabinet van de sterke mannen’, dat Cals – die voorheen als minister van Onderwijs en Wetenschappen Haya van Someren als zijn grote tegenspeelster had – om zich heen had verzameld, maakte die roes spoedig plaats voor een kater. Hierbij horen evenwel twee kanttekeningen te worden geplaatst.

Ten eerste deze, dat de kater ook zeer groot zou zijn geweest, zo niet groter, indien de liberale ministers zich wél bij de meerderheid hadden neergelegd en daarmee in strijd hadden gehandeld met wat hun achterban verwachten mocht. Vooral op de positie van Haya van Someren zou een capitulatie op het stuk van het omroepbestel slecht hebben uitgewerkt.

Ten tweede waren ook andere krachten werkzaam geweest, die het kabinet weinig overlevingskansen gaven. Niettemin, een waarschuwing voor de toekomst was het wel: principes zijn mooi om voor te sterven, maar het

principe wordt vervolgens door de overlevenden toch geofferd, terwijl die overlevenden op de andere beleidsterreinen zonder de gestorvenen alleen de dienst uitmaken. De grens tussen pragmatisme en geloofwaardigheid dient echter zorgvuldig te worden bewaakt op straffe van verval tot opportunisme.

Voor een Tweede Kamerlid als Haya van Someren heeft het voeren van oppositie echter zijn eigen charmes. Er was veel om de degens over te kruisen met het kabinet-Cals. Het zogeheten open omroepbestel had allermindst de instemming van de vvd en het vuur van de toenmalige voorstanders zou zeker zijn geblust, indien zij toen hadden voorzien dat de door hen beoogde openheid zou leiden tot de toetreding van TROS, VERONICA en EO en een onoverzichtelijke en verbrokkelde zendtijdindeling.

Intussen had Haya van Someren een nieuw beleidsterrein betreden, dat van de verkeersveiligheid. Een onderwerp waarvoor grote publieke belangstelling bestaat en met een langere levensduur dan de mammoetwetdiscussie. Na anderhalf jaar gingen de 'sterke mannen' ten onder in de 'nacht van Schmelzer'.

Nu volgt Kamerontbinding, opdat de periodieke verkiezingen van 1967 vervroegd kunnen plaatsvinden. Er is meer tijd van voorbereiding dan eind 1958. Een rompkabinet van zeven overgebleven confessionele ministers met aanvulling uit dezelfde partijen (KVP, ARP en CHU) treedt op onder leiding van Zijlstra. Vlak voor de verkiezingen nog een scherp, van zeer veel politiek inzicht getuigend treffen van Haya van Someren met niemand minder dan Zijlstra zelf, die tevens Financiën beheert. Het gaat om de invoering van de mammoetwet. Deze is, met tegenstemmen van de vvd, aanvaard. De vvd blijft bij monde van Haya van Someren nog grote problemen zien in de invoering van deze wet, in het bijzonder voor wat betreft de kosten. Zijlstra, de gedegen financier, voor zijn hernieuwd ministerschap reeds aangewezen, maar nog net niet benoemd president van De Nederlandsche Bank, verklaart in de Kamer dat de invoering financieel verantwoord is. Haya van Someren heeft later weinig aanleiding gehad om aan haar eigen gelijk te twijfelen.

De vervroegde verkiezingen, op 15 februari 1967, brengen een zetel winst. Na 45 dagen treedt het kabinet-De Jong aan. Haya van Someren komt qua capaciteiten zeker in aanmerking voor een staatssecretariaat, maar dat van Verkeer en Waterstaat wordt bekleed door M.J. Keyzer. De Tweede Kamerfractie zelf kan de kracht en ervaring van Haya van Someren niet missen. Dan doet zich, voor velen onverwacht, een belangrijke wending in haar leven voor. Reeds sedert 1965 combineerde zij het Kamerlidmaatschap met het moederschap van een zoon. Dat gaat haar toch meer en meer tijd kosten. 'Als ik met mijn zoon speelde, voelde ik mij een slecht Kamerlid; als ik met

mijn Kamerwerk bezig was, voelde ik mij een slechte moeder. Ik wil nu eenmaal alles goed doen. Ik ben eigenlijk een heel erge perfectioniste'. Met deze woorden licht zij in Vrijheid en Democratie van 6 september 1968 haar besluit toe per 1 oktober af te treden als Tweede Kamerlid. Niet onmiddellijk, want eigenlijk kon zij van het Kamerwerk maar moeilijk afscheid nemen. Zij wil eerst nog deelnemen aan de behandeling van de nota betreffende de verkeersveiligheid en het wetsontwerp inzake het centraal antennesysteem.

De partij blijkt haar echter niet lang te kunnen missen. Reeds in hetzelfde artikel als waarin haar aftreden als Kamerlid wordt aangekondigd, wordt vermeld dat zij in elk geval aanblijft als lid van Provinciale Staten in Zuid-Holland en wordt gespeculeerd op haar mogelijke kandidatuur voor het ondervoorzitterschap van de partij, wanneer in het voorjaar van 1969 Drs. J.A.F. Roelen als zodanig aftreedt. Het loopt echter anders.

In het voorjaar van 1968 is Van der Pols als voorzitter herbenoemd na een unanieme kandidaatstelling door het hoofdbestuur. Zelf verklaart hij deze herbenoeming niet gezocht te hebben, maar gevolg te willen geven aan de unanieme wens van het hoofdbestuur dat hij zijn functie zou continueren. Het is evenwel duidelijk dat hijzelf - en anderen met hem - de voorkeur zouden geven aan een meer uit de praktische politiek voortkomende partijvoorzitter. Verwacht mag worden dat Van der Pols bereid zal zijn voor een dergelijke opvolger plaats te maken, indien de gelegenheid zich voordoet. De combinatie van de door hem vervulde functies is zwaar. President-directeur van de Rotterdamsche Droogdok-Maatschappij N.V., voorzitter van de metaalwerkgevers FME en voorzitter van een partij die opnieuw in een vernieuwingsproces is gewikkeld, dat van de leiding zeer veel aandacht vraagt.

Na de opkomst van d'66 en de discussies over de noodzaak van meer direct contact tussen kiezer en gekozene, is in de vvd de vernieuwingsdrang onweerstaanbaar. Er verschijnt een rapport Kiezer-Gekozene, dat op 15 november 1968 in een buitengewone algemene vergadering wordt besproken en dat tal van aanbevelingen bevat die de taak van de voorzitter er niet lichter op maken. Tevens vindt een breed opgezet Liberaal Beraad plaats tussen de dagelijkse besturen van vvd, jovd en het Liberaal-Democratisch Centrum. Op 26 oktober 1968 deelt de heer Van der Pols het hoofdbestuur mee, dat het toegenomen tijdsbeslag van de door hem in het bedrijfsleven vervulde functies te zamen met het vooruitzicht van verhoogde aandacht voor de partij hem hebben doen besluiten tijdens de jaarlijkse algemene vergadering in het voorjaar van 1969 af te treden.

Het beraad dat daarop volgt is niet zonder spanning. Niet alle leden van het hoofdbestuur blijken de mening te delen van onder andere de kamercentrales in het westen van het land, dat Haya van Someren, kort tevoren nog

kandidaat voor het ondervoorzitterschap, de meest aangewezen kandidaat is voor het voorzitterschap. Zij menen dat het onheus is Van der Pols tussentijds te laten gaan en vinden dat Haya van Someren eerst op de ondervoorzittersplaats de nodige ervaring moet opdoen. Zij lijken daarbij over het hoofd te zien dat bij het optreden van een vrijwel geheel vernieuwd dagelijks bestuur in 1963 alleen de penningmeester, Sidney van den Bergh, werd gecontinueerd en alle andere leden in het dagelijks bestuur nog geen functie in het hoofdbestuur hadden vervuld. De voorstanders van een zo spoedig mogelijk optreden van Haya als voorzitter beroepen zich op de bij velen levende wens, dat de partijvoorzitter moet kunnen bogen op ervaring in de actuele landspolitiek.

Het hoofdbestuur vergadert over de kandidatuur op vrijdag 15 november 1968 om 18.00 uur, voorafgaand aan de buitengewone algemene ledenvergadering, over de voorstellen van de commissie Kiezer-Gekoze (onder leiding van Mr. W.J. Geertsema). Het komt tot een stemming over de vraag of het hoofdbestuur al dan niet een voorzitterswisseling wenst in de eerstkomende jaarlijkse vergadering dat die wisseling er komen moet. De algemene vergadering, verbaasd over het wegblijven van het hoofdbestuur, begint een half uur te laat, ondanks een overladen agenda. Die agenda wordt een half jaar later op 9 en 10 mei 1969 in een volgende buitengewone vergadering onder voorzitterschap van Haya van Someren afgehandeld.

De wisseling van de wacht vindt plaats op zaterdag 29 maart 1969 te Groningen. Reeds in haar eerste rede als voorzitter tot de algemene vergadering legt Haya van Someren sterk de nadruk op de mens in de samenleving en veel minder op de materiële factoren in de politiek. Zij spreekt over de wereld van morgen, hoe ziet de wereld er morgen uit, hoe leven de mensen morgen. 'Morgen is dan reeds over één of twee decennien. Wij zijn allen overtuigd van de snelle technische vooruitgang. Wij weten dat de tweede industriële revolutie met alle consequenties op economisch, sociaal, cultureel en dus ook op politiek terrein, tot gevolg heeft dat oude normen en ideeën niet meer toereikend zijn. Wij weten dat de automatisering snel verder gaat, het verkeer sneller wordt, de communicatie vereenvoudigd wordt. Beïnvloeding van de natuur, zowel van landschap en klimaat als van de mens zelf, ligt in de nabije toekomst. Wij weten en geloven het zelfs, maar wij hebben het nog niet verwerkt en zeker de consequenties voor de samenleving nog niet overzien'.

Natuurlijk bleef ook het profileren van de eigen partij ten opzichte van de andere politieke groeperingen een onmisbaar bestanddeel van politieke toespraken. Toch was er minder dan voorheen sprake van zich afzetten tegen. In Groningen sprak Haya van Someren over geïnspireerde oplossingen, waarvoor het liberalisme diende te zorgen. 'Dan bedoel ik niet de instant-puddingprogressiviteit, die sommigen aanhangen. Ik noem dat een instant-pud-

ding, omdat er een soort kwasi-progressiviteit is ontstaan, waarbij nauwelijks enig denkwerk behoeft te worden verricht. Alle ingrediënten plus een kleurtje zitten al in het pakje, je hoeft er alleen maar water bij te gooien. De ingrediënten kent U, het zijn: een anti-Amerikaanse houding, vergoelijken wat er in communistische landen de vrijheid misdaan wordt, anti-Israël zijn, anti-Koningshuis en anti nog een heleboel meer'. Zij heeft geen enkel vertrouwen 'in lieden die een in sympathie gedrenkt begrip tonen voor totalitaire andersdenkende onderdrukkende regimes, of dat nu is het regime van Mao, Castro, Franco of Ulbricht. Voor ons maakt dat geen verschil, voor hun slachtoffers trouwens ook niet'.

In oktober 1969 treedt Toxopeus af als lid van de Tweede Kamer en voorzitter van de Tweede Kamerfractie in verband met zijn benoeming tot Commissaris der Koningin in Groningen. Zijn opvolger is Geertsema, die al eerder, ten tijde van het kabinet-Marijnen en in de eerste maanden van het kabinet-Cals, de fractie had geleid. Het is bij deze opvolging dat voor het eerst wordt gesproken over 'een nieuwe politieke leider in de Tweede Kamer'. Later zal nog weleens discussie ontstaan over het begrip 'politiek leider', het is wellicht verhelderend te zien dat in oorsprong sprake was van 'een nieuwe politieke leider in de Tweede Kamer'⁶. Met Geertsema als fractievoorzitter in de Tweede Kamer en als lijststaanvoerder gaat de vvd aan het einde van de parlementaire periode in 1971 de verkiezingen in.

Het kabinet-De Jong heeft de rit uitgezet met als liberale ministers Witteveen, tevens vice-minister-president, op Financiën, Polak op Justitie en Den Toom op Defensie. Het wordt een boeiende verkiezingscampagne, mede omdat de vvd zal trachten, overeenkomstig de mede door Geertsema geïnspireerde wens, te komen tot een stembusakkoord voor de verkiezingen. De vvd spreekt uit in zijn stembusakkoord te willen betrekken de confessionele partijen, KVP, ARP en CHU, die al steeds meer gezamenlijk optreden, en – desgewenst – d'66. D'66 wijst in een langdurige brief- en telexwisseling de uitnodiging tot een gesprek af. Met de gezamenlijk optredende confessionele partijen vindt een aantal besprekingen plaats, waaraan deelnemen de voorzitters van de vvd-fracties in Eerste en Tweede Kamer, Mr. H. van Riel en Mr. W.J. Geertsema, en de voorzitter, ondervoorzitter en algemeen secretaris van de partij, Haya van Someren, Mr. H.P. Talsma en Mr. F. Kort-hals Altes. Op alle punten, zelfs over abortus – maar dat vermoedelijk als gevolg van een misverstand bij de confessionele woordvoerder, CHU-fractievoorzitter Mellema – wordt in beginsel overeenstemming bereikt. Niets lijkt meer een stembusakkoord, door de vvd met kracht bepleit, in de weg te staan. Niets rationeels althans. Maar hoezeer ook bij de confessionele partijen de bereidheid tot het voortzetten van de coalitie aanwezig lijkt, een formele uitspraak daarover voor de verkiezingen gaat toch te ver. De besprekingen eindigen met een – in allervriendelijkste sfeer verlopend – gesprek, waarin

Schmelzer uiteenzet dat er voor het sluiten van een stembusakkoord toch nog te veel verschillen zijn. Precies zoals Haya van Someren overigens had verwacht. Wat zou het een verschil hebben kunnen betekenen, indien het kabinet-Biesheuvel op basis van zo'n akkoord was gevormd zonder ds'70. Nu bleek na de verkiezingen dat ds'70 zoveel steun had verworven – deels ten koste van de vvd – dat een broos vijfpartijenkabinet tot stand kwam dat na één jaar en twee weken op 20 juli 1972 aftrad na een geschil in eigen boezem tussen de ministers van ds'70 en de overigen. Die overigen bleven als tweede kabinet-Biesheuvel aan en besloten tot Kamerontbinding, opdat de kiezers over het geschil konden oordelen.

Onlangs de grote overwinning die de vvd bij die volgende verkiezingen op 29 november 1972 behaalde, kwam vervolgens op 11 mei 1973 het kabinet-Den Uyl tot stand, een indirect gevolg van het optreden van ds'70 in 1971, dat juist steun had gekregen van hen die de pvda uit de regering wens-ten te houden en meer vertrouwen toonden in ds'70 dan in de vvd.

Die twee verkiezingscampagnes van 1971 – eindigend met één zetel verlies (10,3 procent of 16 zetels) – en van 1972 – resulterende in 14,4 procent of 22 zetels – werden beide technisch door Haya van Someren geleid⁷. Geen campagnebureau of van buiten aangetrokken professionele campagneleider. Daarvoor was geen geld. Dag in dag uit, in het algemeen secretariaat of thuis, was Haya van Someren bezig met de voorbereiding van de toernee (in 1972 onder de naam de Gouden Ploeg), de advertentiecampagne, de spreekbeurten en de invallen die de campagne kleur moesten geven – geen stunts. Het resultaat in 1971 werd nadelig beïnvloed door de opkomst van ds'70, de tot de verbeelding sprekende zuinigheid van Drees jr., die ten onrechte bij veel vvd-ers het vertrouwen in de eigen mensen deed verflauwen, een helaas in vvd-kring niet geheel onbekend verschijnsel. De vvd-campagne van 1971 werd door het Nederlands Genootschap van Public Relations Adviseurs uitgeroepen als de beste en de vvd werd uitgenodigd mee te delen wie haar adviseurs waren geweest. Voor Haya van Someren als partijvoorzitter en de feitelijke campagneleidster reden voor gerechtvaardigde trots.

De campagne van 1972 had meer succes, maar – gelijk in 1971 het geval was – succes en het uitblijven daarvan zijn meer een gevolg van de politieke waardering van de kiezers en het al of niet aanslaan van de issues, dan van de professionaliteit van de campagne. De moed van Wiegel – bij het optreden van het eerste kabinet-Biesheuvel, waarin Geertsema vice-minister-president en minister van Binnenlandse Zaken werd naast De Koster op Defensie en Langman op Economische Zaken, voorzitter van de Tweede Kamerfractie geworden – werd beloond. Die moed spreidde Wiegel ten toon na de val van het eerste kabinet-Biesheuvel.

De oorzaak was, zoals gezegd, een verschil in inzicht van de ministers van

ds'70 over de bezuinigingen. Op maandag 17 juli 1972 verzoeken zij om hun ontslag. Merkwaardigerwijze wilde Drees, de zuinigheidskampioen, niet voldoende tegemoet komen aan de wensen van de minister van Financiën, Nelissen. ds'70 plaatst echter – in afwijking van het formele crisiscommuniqué – de loonpolitiek en de inflatiebestrijding voorop als wezenlijke oorzaak van de crisis en als inzet voor mogelijke nieuwe verkiezingen. Daardoor komt de vvd voor een lastig dilemma. Als er Kamerontbinding komt en ds'70 maakt de loonpolitiek en de inflatiebestrijding tot inzet van die verkiezingen, dan zit de vvd in het verkeerde kamp. Velen, waaronder Haya van Someren, menen dan ook dat gedurende het crisisberaad dat volgt, de vvd de coalitie met de confessionele partijen dient te verlaten, teneinde in de komende verkiezingsstrijd de handen vrij te hebben. Wiegel evenwel en met hem de vvd-ministers en de voorzitter van de Eerste Kamerfractie Van Riel, menen dat de werkelijke oorzaak van de crisis het uittreden van vvd-ministers niet rechtvaardigt. Het hoofdbestuur, in elk geval het dagelijks bestuur, is in meerderheid van oordeel dat voorkomen moet worden dat in de verkiezingsstrijd ds'70 en vvd tegenover elkaar komen te staan. Wiegel staat voor een zeer zware beslissing en wordt in zijn opvatting wel gesteund door Van Riel, maar niet door de partijvoorzitter. Achteraf zal blijken dat zijn beslissing de coalitie niet los te laten, door het electoraat naar waarde wordt geschat. De vvd-winst is zes zetels. ds'70 verliest er twee, en komt van 8 op 6.

Het partijvoorzitterschap is meer dan campagne voeren en de partij inspirerend toe spreken. Er zijn ook harde materiële voorwaarden waaraan voldaan moet worden, wil een organisatie worden opgebouwd en invloed behouden. Bij hun optreden in 1969 moeten de nieuwe voorzitter en de nieuwe penningmeester, A.W.J. Caron, merken dat de aangegane verplichtingen aanzienlijk hoger zijn dan de voorhanden middelen. Op 18 maart 1970 zijn er Statenverkiezingen, werk aan de winkel dus, en daarvoor is geld nodig. Op 24 november 1969 richt Haya van Someren een persoonlijke brief aan alle leden van de partij met het verzoek een tientje te betalen. De oproep slaat aan: in Vrijheid en Democratie van 12 december 1969 wordt vermeld dat de brief van 24 november, die op 25 november wordt ontvangen, reeds op 27 november *f* 6.555,25 oplevert en op 28 november *f* 19.157,15. Tot en met 9 december is *f* 117.874,16 bijeengebracht door 8580 (van de $\pm$ 30.000) leden, ofwel *f* 13,67 per lid. Op 23 januari 1970 is het totaal *f* 168.200,-. Het bedrag dat uiteindelijk tot bijna *f* 180.000,- oploopt en het aantal leden dat dit bijeen bracht, geven blijk van de al voortschrijdende ledenparticipatie in het partijgebeuren.

Op 26 oktober 1970 verschijnt een volgende oproep, met het oog op de Kamerverkiezingen van 1971. Wederom een groot succes: binnen veertien dagen is de eerste ton gepasseerd. Maar de meestercoup komt in het voorjaar van 1972. De vvd dreigt het eerste slachtoffer te worden van de door haar

het meest principieel bepleite liberalisatie van het huurbeleid. De huur van de Koninginnegracht 61 in Den Haag wordt opgezegd. Verlenging van de huur door de kantonrechter is mogelijk, maar zal slechts tijdelijk zijn. Koninginnegracht 57 is te koop en zal na verbouwing een ideaal algemeen secretariaat zijn. Voor aankoop en verbouwing is nodig f 325.000,-. Deze keer schrijven de voorzitter in Eerste en Tweede Kamerfractie – Mr. H. van Riel en H. Wiegel – op 6 maart 1972 een persoonlijke brief. Reeds op dinsdag 28 maart is er f 143.263,51 bijeen gebracht. Op 22 juni is dat f 236.385,60 en op 1 september verhuist het algemeen secretariaat naar het Thorbeckehuis op no. 57. Inmiddels is de verkiezingscampagne voor 29 november 1972 al weer begonnen. 'De Gouden Ploeg' wint zes zetels.

Na de verkiezingen van 1972 en de langste kabinetsformatie van de geschiedenis komt de explosieve ledenwinst. De aanhang, groter dan ooit, is blijkbaar ook bereid zich in het organisatorisch verband van de partij aan te sluiten. De partij is daarvoor klaar: de centrale gecomputeriseerde ledenadministratie kan de explosief groeiende aantallen aanmeldingen verwerken. Het nieuw gehuisveste secretariaat kan de nieuwe leden welkom heten. Het partijorgaan vervult zijn bindende taak. Daarnaast evenwel geeft op initiatief van Haya van Someren de vvd kleine brochures uit met redevoeringen, gehouden door de voorzitters van de Kamerfracties of door haarzelf. Dat voorziet in een behoefte bij de deels nieuwe achterban. Ook extra uitgaven van Vrijheid en Democratie, 'vvd Nu' (november 1973) en 'vvd Nu 2' zijn bronnen van informatie. Deze laatste naam is voor tweeërlei uitleg vatbaar: de uitgave verschijnt na de Statenverkiezingen van 1974, waarbij de vvd met 18.99 procent als tweede partij in het land uit de bus komt, met alleen de pvda boven zich, de nog gescheiden optredende cda-componenten achter zich latende. Bij de laatste Statenverkiezingen tijdens Wiegels voorzitterschap in de Tweede Kamer in maart 1982, is de vvd wederom van de partij, nu de pvda achter zich latende, maar met het intussen gevormde cda als grotere concurrent.

In de loop van 1974 passeert de partij de 80.000 leden. Onder het voorzitterschap van Haya van Someren en met Hans Wiegel als voorzitter van de Tweede Kamerfractie stevent de vvd naar een verdrievoudiging van haar ledental in drie jaar. Op 25 oktober wordt een ledenwerfcampagne ingezet onder het motto 'op naar 100.000 leden'. Haya van Someren ziet de vvd als de 'brede middenvolkspartij', die zij enkele jaren tevoren als ideaal had geschilderd.

De politieke ster van Haya van Someren, sedert 29 april 1973 ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, is inmiddels tot ongekende hoogte gestegen. Zij is op 23 maart 1974 bij enkelvoudige kandidaatstelling voor de derde keer benoemd tot voorzitter van de partij, door de succesvolle Statenverkie-

zingen van 27 maart 1974 – zij maakt dan al sedert 1970 deel uit van de Staten van Zuid-Holland – wordt zij op 11 juni gekandideerd en op 3 juli gekozen tot lid van de Eerste Kamer. Reeds terstond wordt zij gedoodverfd als mogelijke opvolgster van de fractievoorzitter, Mr. H. van Riel. Intussen was zij op 29 mei 1974, als laatste kandidaat ‘ter aanbeveling’ geplaatst op de lijsten voor de raadsverkiezingen van Rotterdam en Rijnmond, in beide colleges met voorkeurstemmen gekozen. Combinatie van partijvoorzitterschap met het lidmaatschap van Provinciale Staten van Zuid-Holland, de gemeenteraad van Rotterdam en de Rijnmondraad was uitgesloten. Zij kon echter ook de kiezersuitspraak niet geheel negeren. Zij koos de Rijnmondraad⁸.

Op 6 december 1974 bevindt de partij zich nog steeds in stijgende lijn, de carrière van Haya van Someren ook. Toch wordt dan de kiem voor haar noodlot gelegd. Op verzoek van een aantal leden van de partijraad uit Gelderland en Overijssel, belegt het hoofdbestuur een besloten vergadering van de partijraad over het abortusvraagstuk. De beide Kamerfracties hebben daarover nog geen uitgekristalliseerd standpunt. Er zijn wel artikelen in Vrijheid en Democratie verschenen van de hand van de Tweede Kamerleden Mr. A. Geurtsen en mevrouw Mr. E. Veder-Smit, maar sinds 1971 is er toch sprake van een smeulend probleem. In de verkiezingsprogramma's worden daarover, mede op instigatie van Haya van Someren, Hans Wiegel en Mr. Van Riel, omzichtige teksten opgenomen. De partijraad komt tenslotte tot de conclusie dat bij een religieus en ethisch zo zwaar beladen vraagstuk ruimte moet worden gelaten aan het individuele geweten. De liberale staatkundige stroming appelleert aan de eigen verantwoordelijkheid. Dit kan tot het inzicht leiden dat de overheid ook de vraag of abortusvrijheid bestaat aan de individuele vrouw moet overlaten. Maar evenzeer is er ruimte voor de opvatting dat het geweten van de individuele volksvertegenwoordiger hem of haar voorschrijft de norm van de beschermwaardigheid in het leven te handhaven, ook als het een ongeborene betreft. De conclusie is dat alle Kamerleden uitdrukkelijk vrij zijn naar eigen inzicht en geweten hun standpunt te bepalen. Na afloop van de vergadering stelt Haya van Someren de ondervoorzitter en de algemeen secretaris in strikt vertrouwen in kennis van haar voornemen tijdens de algemene vergadering op 15 maart 1975 af te treden – zij ziet de algemeen secretaris als haar opvolger. Zelf wordt zij tot penningmeester benoemd om het nog fragiele financiële fundament verder te versterken en de integratie met de Prof. Mr. B.M. Teldersstichting te bewerkstelligen. Haar huldiging als scheidend partijvoorzitter is een hoogtepunt. Het partijvoorzitterschap is ondanks het feit dat zij een geboren parlementariër is, wellicht toch de meest geslaagde periode uit haar driedelige politieke carrière.

Het Eerste Kamerlidmaatschap brengt Haya van Someren al spoedig tot het voorzitterschap der fractie. Mr. H. van Riel treedt op 13 maart 1974 af en zij volgt hem op. Als reden voor zijn aftreden voert Mr. Van Riel aan dat hij tegen het initiatiefontwerp van de Tweede Kamerleden Lamberts-Roethof (beiden pvdA) - Geurtsen en Veder-Smit (beiden vvd) inzake legalisering van de abortus was gekant, en dat hij, omdat dit ontwerp mede van liberale huize was, zich beter kon terugtrekken dan dat hij ertegen zou stemmen.

Haya van Someren echter worstelde ook met de vraag of zij zich wel achter dat voorstel kon stellen. De Tweede Kamer aanvaardt het voorstel. In de Eerste Kamer ontwikkelt de oud-minister van Justitie en oud-hoogleraar administratief recht Mr. C.H.F. Polak ernstige juridische bezwaren tegen het voorstel. Het voorstel is zonder overleg met de Eerste Kamerfractie tot stand gekomen en de fractie voelt zich vrij. Wèl vindt overleg plaats tussen de initiatiefnemers Geurtsen en Veder-Smit, nadat het voorstel door de Tweede Kamer is aanvaard, maar de sfeer is dan al bedorven, mede als gevolg van het ontbreken van eerder overleg. Een poging van de partijvoorzitter bij dit overleg aanwezig te zijn teneinde te voorkomen dat andere dan zakelijke argumenten de overhand krijgen, wordt door de initiatiefnemende leden van de Tweede Kamerfractie afgewezen. Haya van Someren vat de beslissing dat ieder lid naar eigen inzicht en geweten stemt zo op, dat niet alleen geen spoor van streven naar eenheid binnen de fractie aanwezig is, maar dat velen van elkaar niet weten hoe zij zullen stemmen.

Verbijstering ontstaat als op 16 december blijkt dat het voorstel wordt verworpen, mede als gevolg dat acht van de twaalf vvd-leden hebben tegen gestemd. Onder de voorstemmers Mr. C.H.F. Polak, die wijst op de noodzaak van een regeling en bewondering voor de moed van de indieners uitspreekt maar ook scherpe kritiek op het wetsvoorstel uit. Kritiek die zeker heeft meegespeeld in het standpunt van de acht tegenstemmers. Op het moment van de stemming weet niemand hoe de stemverhouding binnen de vvd-fractie ligt.

Heftige onenigheid laait op, met de initiatiefnemers is een deel van de Tweede Kamerfractie furieus. De partijvoorzitter ziet zich genoopt de betrokkenen zeer dringend te verzoeken het debat via de media te staken. Haya van Someren voelt zich verguisd, en vraagt bij herhaling haar opvatting nog eens te mogen toelichten. Maar als korte tijd later een compromisparagraaf voor het komende verkiezingsprogramma wordt aanvaard, leidt dat ertoe dat de discussie gesloten moet blijven. De noodzakelijke rust in de partij brengt met zich mee dat het verzoek - of spreekverbod zoals zij het zag - gehandhaafd wordt. Zich niet te kunnen verdedigen tegen wat zij als unfaire aanvallen ziet, kwetst haar diep. Groot is haar teleurstelling dat bij een deel van de partij haar grote populariteit, in vele jaren van hard en enthousiast werken, het aflegt tegen de boosheid over haar stemgedrag. Een stemgedrag

waartoe zij uitdrukkelijk de vrijheid had gekregen.

De loyaliteit van Haya van Someren jegens haar partij won het van de bitterheid die haar vervulde jegens de verguizing die zij na de verwerping van het abortusontwerp ondervond. Zij neemt weer een actief aandeel in de campagne voor de Kamerverkiezingen van 25 mei 1977. Verkiezingen die een nieuw hoogtepunt betekenen: 17,95 procent van de stemmen ofwel 28 zetels – wel 1 procent minder dan een jaar tevoren bij de Statenverkiezingen.

Naar later blijkt, kondigen tijdens deze campagne de eerste tekenen zich aan van de slopende ziekte die Haya van Someren zo vroeg uit het leven zal wegnemen en die zij gedurende lange tijd voor zeer velen verborgen weet te houden. Zij ondergaat in september 1977 een ernstige operatie, die geslaagd lijkt, maar door andere gevolgd moet worden. De voorzitter van de Tweede Kamerfractie en de partijvoorzitter achten het in december 1977, wanneer de formatie van het kabinet-Van Agt/Wiegel in de eindfase komt, niet verantwoord haar in aanmerking te brengen voor een ministerspost. Het lijkt geen twijfel dat zij voor Onderwijs en Wetenschappen het meest gekwalificeerd zou zijn geweest, als haar gezondheid het haar mogelijk had gemaakt het ministerambt te vervullen. De teleurstelling moet ongetwijfeld groot zijn geweest, maar zij spreekt er met geen woord over. Met grote toewijding maakt zij de liberale minister van Onderwijs en Wetenschappen Pais deelgenoot van haar opvattingen.

Op 22 januari 1977 draagt zij de zorg voor de onder haar bewind kerngezond geworden partijfinanciën over aan oud-minister H.J. Koster, die op zijn beurt op 22 mei 1981 een niet geheel onbemiddeld fonds zal overdragen. Het voorzitterschap van de Eerste Kamer vervult zij nauwgezet. Haar redevoeringen voor de algemene politieke beschouwingen omvatten het gehele scala van liberale politiek en kunnen, mede dankzij een inhoudsopgave, als naslagwerken voor de opvattingen uit die jaren dienen. Zij geven een beeld van haar inzichten, redenaarstalent, gevoel voor publiciteit en gedisciplineerd methodisch werken. De perioden waarin zij wegens haar gezondheidstoestand afwezig moet zijn, weet zij door haar nadrukkelijke aanwezigheid als die haar wel mogelijk wordt gemaakt, zo goed mogelijk, voor velen volledig, te maskeren. De zinspreuk van het Barlaeus Gymnasium 'Disciplina Vitae Scipio' – (zelf)tucht is de staf des levens – stelde haar in staat haar tomeloze vrijheidsdrang om te zetten in doeltreffende liberale staatkunde.

In het voorjaar van 1980 slaat de ziekte opnieuw toe en begin april weet zij zeker dat het einde onherroepelijk nabij is. Tijdens de jaarlijkse algemene vergadering op 25 april 1980 te Groningen valt zij, na slechts enige uren tevoren te zijn gewaarschuwd, als spreekster in voor Martin Bangemann, de voorzitter van de fractie van Europese liberalen en democraten (ELD) in het

Europese Parlement, die plotseling verhinderd is. Nog één keer staat zij, zoals talloze malen tevoren, voor een tot de nok toe gevulde zaal en spreekt – wat slechts zeer weinigen bevroeden, maar later ieder duidelijk wordt – haar politiek testament uit. Diepe indruk maken de woorden: ‘Liberalisme is iets om voor te vechten, zolang je leeft’.

Voor het liberalisme vechten zo lang zij leefde, dat heeft zij gedaan, totdat zij – voorzitter nog steeds van de Eerste Kamerfractie – op 12 november 1980 overleed.

Noten

1. Haar voornamen luiden: Gerarda Victoria, maar zij is altijd onder de roepnaam Haya door het leven gegaan. Bij de arrondissementsbank te Amsterdam wordt haar eerste voornaam formeel veranderd in Haya.
2. In Bellevue als tijdgenoten aanwezig: Mr. J. van Someren, H.J.L. Vonhoff en Mr. H.P. Talsma.
3. Zie hiervoor Mr. Dirk U. Stikker, *Memoires*, 1966 en Ouds reactie in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en het *Algemeen Handelsblad* op 4, 5 en 6 februari 1966.
4. In 1956 is het percentage nog slechts 8,77 procent, goed voor 9 zetels in de Tweede Kamer van 100 leden, ofwel 13 leden na de uitbreiding tot 150 leden die dan plaatsvindt. Er is dus een zetelwinst van zes zetels, later opnieuw vertoond onder Wiegel, toen het aantal in 1972 steeg van 16 naar 22 en in de daaropvolgende verkiezingen in 1977 van 22 naar 28. De stijging van 28 naar 36 zetels in 1982 volgde kort nadat Wiegel door Nijpels was opgevolgd. Ook toen echter, net als in 1959, in het westen al weer een lichte teruggang na de Statenverkiezingen van voorjaar 1982.
5. Nog tijdens de vergadering van de verkiezingsraad in december 1962, waarin de kandidaatstelling aan de orde was, werd de veertiende zetel als marginaal gezien.
6. H. van Someren-Downer in een ‘Welkom’ aan de nieuwe politieke leider in de Tweede Kamer, in: *Vrijheid en Democratie* van vrijdag 17 oktober 1969.
7. Kort voor het begin van de campagne overleed op 19 januari 1971 geheel onverwacht L. van Vlaardingen, organisator-propagandist in dienst van het hoofdbestuur, zonder wie een verkiezingscampagne ondenkbaar was, zoals Haya van Someren het in de necrologie uitdrukte.
8. Later, in 1984, zou Nijpels, voorzitter van de Tweede Kamerfractie, iets dergelijks overkomen. Hij werd, ook als hekkesluis op de lijst geplaatst, rechtstreeks in het Europese Parlement gekozen en moest die zetel weigeren. Trouwens, in 1974 was hij ook in het nieuws: toen werd hij op 27

maart in de Staten van Noord-Brabant gekozen, waar het zeteltal van 6 op 14 kwam. Zo'n winst had niemand verwacht. Nijpels moest zijn zetel aan nr. 15 overlaten, want hij had de kiesgerechtigde leeftijd nog niet bereikt.